

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 3

43. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**43. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**43. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 3

**16-20 EKİM 2023
ANKARA**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3768/3
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 199/3

Editör

Dr. Soner ATEŞOĞULLARI

16-20 Ekim 2023 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen 43. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-5864-4

ISBN: 978-975-17-5869-9

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafi

Efes Kazısı, Domitian Meydanı, sürahi ve bardaklar ile Depolama Alanı (© ÖAW/ÖAI).

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Soner ATEŞOĞULLARI tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

Ankara 2024

İÇİNDEKİLER

Sedef ÇOKAY-KEPÇE, Aşkım ÖZDİZBAY, Aytaç DÖNMEZ 2022 YILI PERGE KAZI, ONARIM VE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI	9
Serkan GÜNDÜZ, Işıl AKALAN GÜNDÜZ, Zeynep GÜLAÇAR, Baturay YAĞCI YALOVA İLİ, ALTINOVA İLÇESİ, HERSEK DELTASI KARA VE SUALTI KAZILARI 2022 YILI ÇALIŞMALARI	23
Sevinç GÜNEL ÇİNE-TEPECİK 2022 YILI KAZILARI	39
Osman ERAVŞAR, Sibel YARAR, Mustafa YILDIZLI ALANYA KALESİ 2022 YILI KAZI ÇALIŞMALARI	55
Sinan MİMAROĞLU, Fırat BARANAYDIN, Elif GÜNGÖR AYASULUK TEPEŞİ VE ST. JEAN ANITI KAZISI 2021 - 2022 YILLARI KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI	73
Süheyla İrem MUTLU, Semih MUTLU, Celal ULUDAĞ, Rahime SELİM, Jiyan ÇALIK SOĞMATAR ANTİK KENTİ 2022 YILI KAZISI	93
Şahin YILDIRIM SATALA ANTİK KENTİ 2022 YILI KAZI, RESTORASYON ve KONSERVASYON ÇALIŞMALARI	109
Şahin YILDIRIM TİOS/TİEİON 2022 YILI KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI	125
Şener YILDIRIM, Taner AKAR KORYKOS KALESİ 2022 YILI ÇALIŞMALARI	135
Şengül AYDINGÜN, Haldun AYDINGÜN, Ayberk ENEZ, Ülkü KARA, Blazej STANİSLAWSKI, Alkiviadis A. GİNALİS, Paolo MARANZANA, Brandon T. MCDONALD, Hasan DEĞİRMENCİ 2022 YILI BATHONEA KAZILARI	149
Şevket DÖNMEZ, Mona SABA, Hüseyin AKILLI, İmran FİDAN OLUZHÖYÜK KAZISIONAL TİNCİ DÖNEM (2022) ÇALIŞMALARI: DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇLAR	167

Turgay YAZAR, Şuayip ÇELEMEOĞLU, Bilge BAHAR, Danişmend Hüseyin ŞAHİN NİKSAR KALESİ KAZISI 2022 ÇALIŞMALARI.....	187
Şükrü ÖZÜDOĞRU KIBYRA 2022 ÇALIŞMALARI.....	201
Taner KORKUT, Çilem UYGUN, Bilsen ÖZDEMİR, Ozan USANMAZ, Ertan YILDIZ, Eda GÜLLÜ TLOS 2022 KAZI ETKİNLİKLERİ.....	219
Tayfun YILDIRIM, İlayda YEŞİLYURT 2020 - 2022 YILLARI ALACA HÖYÜK YENİ DÖNEM ÇALIŞMALARI.....	237
Zeynep KUŞDİL SAK, Elif DENEL, Lynn WELTON, Stephen BATIUK, Timothy P. HARRISON TAYİNAT ARKEOLOJİ PROJESİ 2022 SEZONU RAPORU.....	255
Christopher H. ROOSEVELT, Tunç KANER, Christina LUKE KAYMAKÇI ARKEOLOJİ PROJESİ: 2022 YILI KAZI VE ARAŞTIRMA SONUÇLARI.....	275
Turan TAKAOĞLU, Ömer Can YILDIRIM, Mehmet AYAZ TENEDOS (BOZCAADA) 2022 YILI KAZISI.....	293
Ufuk ÇÖRTÜK KAUNOS (kbid)'22 ÇALIŞMALARI.....	307
Ümit AYDINOĞLU, Okan ÖZDEMİR MERSİN UZUNCABURÇ/DIOCAESAREA ANTİK KENTİ KAZISI 2022 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI.....	325
Vasıf ŞAHOĞLU, İrfan TUĞCU, Ümit GÜNDOĞAN, Mustafa İNCİRLİLİ, Yeşim ALKAN 2022 YILI LİMAN TEPE KARA VE SUALTI KAZILARI.....	335
Vecihi ÖZKAYA, Abdullah LEYGARA, Nesibe ARSLAN, Zülküf YARIŞ EĞİL ASUR KALESİ 2022 KAZISI.....	351
Vedat KELEŞ, Hasan KASAPOĞLU, Kasım OYARÇİN, Alper YILMAZ, Büşra Elif KASAPOĞLU, İsmail AKKAŞ, Soner ÖZMEN PARION ANTİK KENTİ 2022 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	371

Yalçın KAMIŞ, Tuğçe ŞENER 2022 YILI ACEMHÖYÜK KAZILARI	389
Yavuz YEĞİN, Muzaffer YILMAZ, Şahin YÜKSEL OLBAANTİK KENTİ – 2021 VE 2022 YILI KAZI ÇALIŞMALARI	405
Yusuf POLAT, Rahşan TAMSÜ POLAT, Mehmet Baran YÜRÜK 2022 YILI YAZILIKAYA/MİDAS KALE KAZISI	419
Yusuf SEZGİN, Baykal BAŞDEMİR, Burkay KIZILBUĞA, Mehmet Nezih AYTAÇLAR, Ayşe ÇELEBİ AİGAİ (AİOLİS) 2022 YILI ÇALIŞMALARI	435
Zafer DERİN, Mehmet Akif ERDEM, Özgen ÇELİK, Merve MAMİKOĞLU, Şahin MENTEŞE İZMİR-YEŞİLOVAHÖYÜĞÜ 2022 YILI KAZI ÇALIŞMALARI	453
Zekai ERDAL HASANKEYF KAZISI 2022 YILI	473
Zeliha DEMİREL GÖKALP, Ceren EREL, Mehmet KURT 2022 YILI AMORİUM KAZILARI	489
Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER, Aytekin BÜYÜKÖZER, Abdullah KADAİFCİ, Esra BALKAYA LATMOS VE HERAKLEIA 2022 YILI ÇALIŞMALARI	501
Zeynep KOÇEL ERDEM, Haldun Arda BÜLBÜL, Osman YILMAZ PERİNTHOS ANTİK KENTİ (TEKİRDAĞ MARMARA EREĞLİSİ) KAZI ÇALIŞMALARI – 2022	525

TLOS 2022 KAZI ETKİNLİKLERİ

Taner KORKUT*

Çilem UYGUN

Bilsen ÖZDEMİR

Ozan USANMAZ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü izin ve desteğindeki 2022 yılı Tlos kazı etkinlikleri 3 Ocak–31 Aralık tarihleri aralığında gerçekleştirilmiştir. 12 ay boyunca sürdürülen çalışma sezonuna Fethiye Müzesi denetiminde başlanılmış; kazı çalışmalarına ise Likya Uygarlıkları Müzesi uzmanlarından Yusuf Benli, Kahramanmaraş Müzesi uzmanlarından İlhami Kılınçkaya ve son olarak Zonguldak Müzesinden Emel Özkan Bakanlık Temsilcisi olarak görevlendirilmiştir.

Tlos Antik Kenti 2022 yılı etkinlikleri kapsamında Meclis Binası Yapı Kompleksi, Stadyum, Tiyatro ve *Exedra* yapılarında kazı ve belgeleme faaliyetleri yürütülmüştür. Kazı evinde ise konservasyon laboratuvarında bakım ve onarımları tamamlanan metal, cam, pişmiş toprak, kemik ve taş eserler depo envanter çalışmaları çerçevesinde kayıt altına alınmıştır. Ayrıca meclis binası yapı kompleksinin güney mekânının batı duvarı, oturma sıraları ve *Orkestrasında* da sağlamlaştırma uygulamaları yapılmıştır.

Diğer çalışma başlıkları arasında epigrafik ve antropolojik araştırmalara ek olarak Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi surlarının üç boyutlu modellemesi ve kullanılan materyal analizi projesi yer alır. Projenin data toplama süreci Satoshi Urano, Yukinori Fukatsu, Ryo Higuchi ve Chiaki Oguchi tarafından yapılmıştır. Bunlardan başka 2022 yılı sezonunda çalışılan alanlarda korumaya yönelik önlemler de alınmıştır. Örneğin tel örgülerle kazı alanları geçici olarak sınırlandırılmış, uyarı levhaları asılarak ziyaretçilerin daha dikkatli olmaları sağlanmıştır.

MECLİS BİNASI YAPI KOMPLEKSİ KAZI ÇALIŞMALARI

2022 yılı sezonunda akropol yükseltisinin doğu eteğinde konumlanan, kuzey ve güney olmak üzere iki mekândan oluşan Meclis Binası Yapı Kompleksi'nin 27.50x20 m ölçülerindeki güney mekânı kazılmıştır (Resim: 1). Yapının doğu ve batı duvarlarının üst koduna Bizans

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE, E-posta: tkorkut@akdeniz.edu.tr

Doç. Dr. Çilem UYGUN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 31000 Hatay/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Bilsen ÖZDEMİR, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Uygur Ozan USANMAZ, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE.

Dönemi’nde eklenen payandaların temel seviyesine kadar yükselen mekân içi dolgunun alınmasıyla doğu duvarında *apsidal* ve kare planlı yedi payanda tespit edilmiştir. Bu payandalardan kuzey yönden ikincisinin arka duvarının keskin bir dönüşle daraldığı, böylece ancak bir kişinin geçebileceği kadar dar bir merdiven düzenlemesinin oluşturulduğu dikkat çeker. Bir üst kota çıkışı sağlayan bu geçit, akropolün çürük kayaç yapısını destekleyen payandaların aynı zamanda seğirdim alanı olarak da kullanıldığını düşündürür. Payandaların alt konda, mekânın güneybatı köşesinde açığa çıkartılan iki odalı yapı kalıntısından alanın geç dönem kullanımının mekân içinde de devam ettiği anlaşılır (Resim: 2). Kare planlı olan Oda 1’de doğru kapanan sıvalı duvar örgüsüyle toplama havuzu görünümündedir. Tuğla zemin döşemesi ve batı duvarının eşik seviyesindeki tahliye oluşu bu görüşü destekler. Oda 2’nin doğusundaki iki adet dairesel çukur, mevcut mimari düzenlemelerin işlik kompleksine ait olduğuna işaret etmektedir. Oda 1’de ele geçen MS 5.-7. yüzyıl arasına tarihlenen *amphora* havuzun son kullanım evresini sınırlarken, yapının temel duvarının güney tonozunun merdiven boşluğundaki dolgunun üzerine inşa edilmesi meclis binasının MS 5. yüzyılda tamamen işlevini kaybettiğini göstermektedir.

Diğer yandan bu denli yoğun Geç Antik Çağ kullanım kalıntıları arasında küçük moloz taşlardan ve tuğlalardan örülmüş oturma sıralarının açığa çıkması, mekânın *bouleuterion* tanımlamasını doğrulaması adına sevindiricidir. Üst kotlarda kısa hatlarla takip edilebilen oturma sıraları aşağıya indikçe üç *kerkidese* ayrılan yarım daire formlu *cavea* planı çizmektedir. Korunma durumuna göre değişkenlik göstermekle birlikte 60 cm genişliğinde, 45 cm yüksekliğindeki oturma sıralarının orijinal kullanıma uygun olmayan bu kaba görüntüsü olasılıkla mermer ya da ahşap kaplamalarla ortadan kaldırılmıştır. Kazı çalışmaları esnasında çok sayıda çivi ve kömürleşen ahşap kalıntılarının ele geçmesi bu görüşü desteklemektedir. *Orkestra* zeminine kadar inen yanık katmanından yapının bir yangın felaketi sonrasında işlevini yitirdiği de anlaşılır.

Yangın tabakasının kaldırılmasıyla 5.42x3.77 m ölçülerindeki *Orkestranın opus sectile* zemin döşemesi açığa çıkmıştır. Zeminde bordo, turkuaz ve bej olmak üzere üç ana renkte mermer plaka kullanılmıştır. Üç adet silme ile sınırlandırılan kare panonun merkezinde daire içerisinde eşkenar dörtgen, onun da içinde iki daire ile sınırlandırılan *heksagram* motifi bulunur. Ana motifin etrafına dört daire daha eklenmiştir. Birbiri içine geçen ve simetrik düzende tekrar eden geometrik motif dizini renkli mermer plakalarla muhteşem bir derinlik kazanır. *Orkestra* doğu yönde zeminden 5 cm yükselen döşeme plakalarıyla sonlanır. Güney ve kuzey yönde ancak dört sırası günümüze ulaşan kireç taşı plakalarla 90x60 cm ölçülerinde bir yürüme platformu da oluşturulmuştur. Platformu sınırlandıran doğu duvarının geniş kemerli bir cephe düzenlemesine sahip olduğu Bizans Dönemi sur örgüsü içerisinde korunan kemer ayaklarından anlaşılırken, bu evredeki fiziki müdahalenin yoğunluğundan zemindeki tahribat artmıştır.

Orkestradaki kazı çalışmalarının sonlanmasıyla ardından caveayı güney ve kuzeyden sınırlandıran tonozların mimarisini belirlemeye yönelik kazı çalışmalarına devam edilmiştir.

Öncelikle güney tonozun dolgusu tamamen temizlenmiş böylece üst kattaki oturma sıralarına yönelen merdivenler ile merdiven boşluğunun mimarisi netleşmiştir. Diğer yandan tavan ve duvarları tamamen yıkılan kuzey tonoz enkazının altında açığa çıkartılan ana kaya kütlelerinden tonoz girişinin hafif rampa yaparak yükseltildiği anlaşılır.

Sonuç olarak Meclis Binası Yapı Kompleksi'nin güney mekânında yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen mimari bulgular, bu mekân için öngörülen *bouleuterion* tanımlamasını kesinleştirmiştir (Resim: 3). Stadyum *Diazoması*nın batısında toplam 61.90x22.40 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı yapı kompleksinin 27.50x20.00 m ölçülerindeki güney bölümünde 11 oturma sırası *in situ* olarak ele geçmiştir. Oturma sıralarının tonozlarla yükseltilecek üst seviyesi deprem ve Erken Bizans Dönemi kullanımı etkisiyle günümüze ulaşamamıştır. Alt sıralarda ise güney ve orta *kerkides*ler iyi durumda iken kuzey *kerkides* Bizans Dönemi firınının inşası esnasında tahrip olmuştur. Özetle yapının Bizans Dönemi suruna dahil edildiği süreçte fizikî müdahaleler artmış, doğu ve batı duvarlarının tamamı güney duvarının ise bir kısmı tekrar örülmüştür. Helenistik Dönem'de ilk olarak inşa edilen yapı günümüze kadar ulaşan Erken Roma Dönemi'ne ait mimari düzenlemesiyle MS 4. yüzyıl son çeyreğine kadar kullanılmış, MS 5. yüzyıldan itibaren ise orijinal işlevini tamamen yitirmiştir. Alanda ele geçen seramiklerin Helenistik Dönem'den Orta Bizans Dönemi'ne kadar uzanan dağılımı mimari yapı evresi sürecini desteklemektedir. Form grupları içerisinde nitelikli ya da niteliksiz sofa kapları, pişirme kapları ile diğerlerine göre daha fazla sayıda oluşuyla dikkat çeken *pithos* ve ticari *amphoralar* sayılabilir. Helenistik Dönem'in kahve ile kırmızı arasında renk değiştiren ince astar boyalı kapları Erken Roma Dönemi'nde yerini döneminin en moda sofa kaplarından olan *terra sigillata*ların Doğu Akdeniz üretimi olan "A" grubu örneklerine bırakır. Farklı dudak profilleriyle çeşitlenen *pithoslar* ile Knidos tipi ile mantar formu *amphora* diplerinin ağırlıkta olduğu ticari *amphoralar* alanın Geç Antik Çağ kullanım evresinin seviyesinde buraya taşınan malzeme grubu olarak tanımlanabilir. Diğer buluntu grubu içerisinde daha çok üst seviyede bulunan kaya mezarları ile ilişkilendirebileceğimiz saç iğnesi, kolye sarkacı ve kozmetik kaşıkları gibi kişisel bakım objeleri yer alır.

STADYUM ALANI KAZI VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

Stadyum alanı kazı çalışmaları *Diazoma* ve stadyum zemini olmak üzere iki farklı alanda gerçekleştirilmiştir. *Diazomadaki* çalışmalar Meclis Binası Yapı Kompleksi'nin güney mekânının önünde Alan 3 olarak numaralandırılan bölgede başlamış, akropolün güneyindeki Bizans Dönemi yerleşimine giriş sağlayan ana sur kapısını sınırlandıran kuzey *bastiona* kadar devam etmiştir. Meclis Binası güney mekânın önündeki blok yıkıntısının altında beş adet mezar tespit edilmiştir. Mezarlardan iki tanesi kiremit çatkı olarak tanımlanan tipe girerken diğerlerinden daha alt kotta, *Diazoma* seviyesinde yer alan bir başka örnek ise tuğla ve kiremit örgülü basit sandık mezar grubuna girmektedir. Mezar tiplerindeki farklılığa karşın genelde ölünün başı güneye gelecek şekilde bir defin yönü tercih edildiği görülmüştür (Resim: 4). Buluntudan yoksun olan mezarlar meclis binası ve stadyumun işlevini kaybettiği süreçten çok daha sonraya ait olmalıdır. *Diazomadaki* kazı çalışmaları akropolün güney yamacındaki

Bizans Dönemi yerleşimine giriş sağlayan kapıyı koruyan kuzey *bastiona* kadar devam etmiş, alan orijinal yürüme seviyesine kadar dolgudan temizlenmiştir.

Stadyum alanındaki ikinci çalışma alanı, oturma sıraları ile havuz arasındaki B13 kare-lajında açılan 3x3 m ölçülerindeki açmadır. Yürüme kotundan yaklaşık 65 cm inildiğinde açmanın batısının koyu kahve tonlarında toprak rengine sahip olduğu görülmüş ve bu tabakada seramik, çivi, metal obje parçaları ile kırık cam buluntularının varlığı belgelenmiştir. Açmanın doğusunda ise kıvıllı-kahverengi tonlarda ana kaya üzeri jeolojik dolgu tabakasıyla karşılaşmıştır. Yoğun arkeolojik buluntu içermeyen bu tabakadan biraz daha derine inildiğinde, dokunun değişmediği ve bu bölümde de benzer kültür tabakasının olduğu görülmüştür. Daha sonra bu açma tekrar doldurularak stadyum alanındaki kazı çalışmalarına son verilmiştir. Az sayıda buluntu içerisinde öne çıkan seramikler Erken Kalkolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir kronolojiye sahiptir. Farklı dönem seramiklerinin bir arada olması, alanın Tunç Çağı'ndan Geç Roma Dönemi'ne kadar kesintisiz kullanımının bir sonucudur. Alanın geç dönem kullanımı esnasında Kalkolitik Dönem ve Tunç Çağı tabakalarına zarar verilmiştir.

TİYATRO KAZI VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

2022 kazı sezonunda tiyatronun kuzey *analemma* duvarı, güney *parodos* ve sahne binasının batısında kazı ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 5). Güneye kıyasla depremden daha çok etkilenen kuzey *analemma* duvarının yıkıntıları tiyatronun mevcut karelij sistemine göre oluşturulan taş planıyla kayıt altına alınmıştır. Genel tablo blokların *vomitorium* ile *analemma* duvarı arasındaki boşlukta sıkıştığı ve yoğunluğunu azaltarak doğu yönünde devam ettiği şeklindedir. Sayısal yoğunluk düz duvar bloklarına ait olup, profilli bloklar arasında *analemma* duvarının kemerli girişlerine ait yapı elemanları, sütun parçaları, merdiven blokları ve oturma sıraları sayılabilir. Kazı çalışmaları blok kaldırma faaliyetleriyle eş zamanlı yürütülmüş, bu esnada özellikle *vomitorium* girişinde artan statik kaybindan kaynaklı yıkılma tehlikesi olan kısım kalaslarla güçlendirilerek güvenlik tedbirleri alınmıştır (Resim: 6). *Vomitorium* içerisinde *Diazomaya* yönelen sekiz basamaklı bir merdiven düzenlemesi açığa çıkarılmıştır. *Analemma* duvarının dışındaki kazı çalışmalarında ise 2021 yılı sezonunda açığa çıkartılan çeşme yapısıyla ilişkili bir su kanalı tespit edilmiştir (Resim: 7). Doğu yönde devam eden kanalın zemini çeşmenin havuz kısmında olduğu gibi tuğla döşeme ile kaplı olup yanlarda moloz taşlarla sınırlandırılmıştır.

Tiyatrodaki bir diğer çalışma alanı ise sahne binasının batısında agoraya açılan kısımdır. Kuzey *parodos* zemini hizasından güney yönde devam eden kazı çalışmalarında *stoa* düzenlemesine ait sütun dizileri açığa çıkartılmıştır (Resim: 8). *İn situ* durumda korunan sütun tamburları dışında sahne binasının dış kısmına ait *arşitrav* ve *geison* blokları ile *stoa* da ikinci kez kullanılmış olduğu düşünülen *Korinth* başlıkları taş tarlasına taşınmıştır. Geç Antik Çağ'da *stoa* işlevini kaybetmiş bu alana kuzey-güney yönünde uzanan bir su sistemi döşenmiştir. Aynı süreçte *stoa*'nın güney devamında bir geç dönem yapısı da eklenmiştir.

Kazılar esnasında kuzey *analemmaya* kıyasla daha fazla sayıda ve çeşitlilikte seramik ele geçmiştir. Dönemsel dağılıma baktığımızda Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerine ait formların yoğunlukta olduğu görülürken, özellikle kandil örnekleri dolgunun alt tarihini Helenistik Dönem olarak belirler.

Son çalışma alanı olan güney *parodos*da *Korinth* başlığı, sütun, *arşitrav*, *friz*, *geison*, podyum bloğu, söve, heykel altlığı ve sahne binası süsleme elemanlarına ait mimari parçalar ele geçmiştir. Kaldırılan bloklar arasında tiyatroya ait olmayan blokların varlığı, güney *parodos* duvarının Geç Roma Dönemi içerisinde devşirme malzemeyle tamir edildiğini göstermiştir. Tamirat sürecine dair diğer bir kanıt da duvarda yatık olarak kullanılan 14 satırlık Yunanca yazıttır. Oldukça iyi durumda olan yazıtın ölçüleri ve harf karakterleri kuzey *parodos* duvarındaki yazıtlı blok ile benzer olması nedeniyle bu bloğun arka yüzünde de Likçe yazıt bulunduğu düşünülmektedir. Bu alanda yapılan çalışma, koridorun açılması ve blokların taşınması ile tamamlanmıştır.

EXEDRA KAZI VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

2022 yılı sezonunda *Kronos* tapınağı, küçük hamam ve büyük hamam üçgeni içerisinde kalan alanda bulunan *apsidal* planlı yapıda kazı ve belgeleme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Resim: 9). *Exedra* olarak tanımlanan yapının *apsis* genişliği 12.50 metredir. Beş nişle hareketlendirilen *apsis* duvarının merkezindeki niş dışbükey, diğerleri dikdörtgen planlıdır. Nişlerin genişliği 120 cm ile 124 cm, derinlikleri ise 61 ile 74 cm arasında değişir. Niş köşelerine konan iki yüzü de traşlı dörtgen formlu kireç taşı blokların aralarına farklı büyüklükte kırma moloz taşlar yerleştirilmiştir. Cephe genelinde almaşık bir görüntü yaratan bu örgü tekniğinde en azından niş köşelerinde derz hatlarının paralel görünmesine asgari düzeyde de olsa dikkat edilmiştir. Kuzeydeki ilk nişin üst kısmındaki yarım daire formlu taş örgü dizininden nişlerin 3 metre yüksekliğinde olduğu anlaşılır. Dördüncü nişin günümüze kadar ulaşan tek sıra dikey tuğla örgüsünden diğerlerinin de benzer şekilde sonlandığı tahmin edilmektedir. Nişlerin zemini orta kalınlıkta sıva tabakasıyla kaplanmış ve onun üzerine Niş 1 ve 2'nin çok az bir kısmında görüldüğü üzere mermer plakalar eklenmiştir. Roma mimarisinin tipik mekân içi dekorasyon uygulaması olarak da nitelendirebileceğimiz bu yöntemin yapının tüm fasadına tatbik edildiği, blokların üzerindeki metal çivi yuvalarından anlaşılmaktadır. Ne yazık ki Geç Antik Çağ'dan itibaren mermer kaplamalar kireç elde etmek için eritildiğinden başta hamamlar olmak üzere birçok kamu yapısı antik dönemdeki ihtişamını günümüze kadar koruyamamıştır.

Apsisin kuzey bitimine doğu-batı doğrultulu eklenen tonozlu galerilerle yapının planı daha da karmaşık bir hal alır (Resim: 10). 2022 kazı sezonunda galerilerden yalnızca dört tanesi açılabilmiş, beşinci galerinin Küçük Hamam'ın *frigidariumuna* doğru devam eden tonoz dönüşü belirginleştirilmiştir. Tonozlu galeriler 84 cm kalınlığında *opus incertum* tekniğinde örülen dış duvara eklenmiştir. Tonozların üzerinde *opus caementum* olarak tanımlanan harçlı duvar dolgusu bulunur. Bu tabakanın dışı farklı ölçülerde yatay ya da dikey yerleştirilen

köşeli bloklarla kaplanmıştır. *Apsis*de olduğu gibi bu duvarda da derzlerin aynı düzlemde olmasına dikkat edilmiş, blokların kısa gelmesi durumunda tuğlalarla tamamlamaya gidilmiştir. *Apsis* ile benzer bir diğer mimari uygulama ise tonoz tavanının tuğla ile örülmesidir. Şans eseri üç numaralı tonozun tavanının bir kısmı korunmuş, bu sayede diğer tonozların tamamlama önerisini kesin bir şekilde yapmak mümkün olmuştur. Tavanda kalınlığı 5.5 cm, uzunluğu ise 30 ile 58.5 cm arasında değişen iki farklı ölçüde tuğla kullanılmıştır. Tuğla örgünün üzeri 2 cm kalınlığında bej renkli sıva ile kaplanmıştır. Tonoz derinliği 2.65 m ile 2.86 m arasında değişir. Bu uzunluk farkı arka duvarın açısıyla kendi içinde giderilmiş, böylece tonoz ağızları aynı düzlemde planlanabilmiştir. Tonoz genişliğinde ayak uzunluğuna kıyasla bir standart yakalanabilmiştir. İki numaralı tonoz dışında hepsi 2.40 metredir. Bu ölçüyü 8 cm ile aşan iki numaralı tonozun batı ayağında açılan sondaj hem ayak hem de tonoz yüksekliği hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. İki numaralı ayağın dibinde açılan sondajda tuğla zemin döşemesine ulaşılmasıyla ayakların 2.16 metre, tonoz tavanının ise 3.34 metre yüksekliğinde olduğu anlaşılmıştır (Resim: 11). Sondaj açmasından edinilen bir diğer sonuç da ayakların tümünde izlenen tekli ve çiftli bloklarla dönüşümlü örgü tekniğinin tabana kadar devam ettiğiidir. En altta tek blokla başlayan ayak, en üstte yine tek bloktan oluşan taç profiliyle sonlanır. Oldukça basit bir profil düzenlemesine sahip olan taç bloğu tüm ayaklarda tekrar ederken üç numaralı tonozun batı ayağının en sonundaki blok *kyma recta* profiliyle farklılaşır. Tonozun kör noktasında daha nitelikli profile sahip taç bloğunun kullanılması şartıdır. Tonoz ayaklarının da *apsis* gibi mermer plakalarla kaplı olduğu, taç blokların dar yüzlerinde birbirine paralel konumlanan deliklerden anlaşılır. Yapının iç mekân kalitesini arttırmak amacıyla tuğla tavanlar ince sıvayla, kireç taşı bloklardan oluşan ayaklar ise mermer plakalarla kaplanarak dekore edilmiştir. Kazı çalışmaları esnasında ele geçen *Exedra* 29.84 m uzunluğunda ve 20.73 m genişliğindedir.

EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Ertan YILDIZ

2022 yılında yürütülen epigrafik çalışmalar Meclis Binası kazısı esnasında tespit edilen fragmanların değerlendirilmesi ile diğer arazi çalışmalarından oluşmaktadır (Resim: 12). Tiyatronun önündeki taş tarlasında Helenistik Dönem'e tarihlenen yazıtlı bir blok kaide durmaktadır. Bu taş kaide, Polemarkhos'un annesi Lisama'nın heykelini taşımaktaydı. Tlos Kent Meclisi tarafından heykeli dikilen Lisama'nın, kenti için nedenli önemli işler yaptığı mevcut yazıttan bilinmemektedir. Antik Çağlarda az sayıda kadının kent meclisleri tarafından onurlandırılarak heykeli dikilmiştir. Bu yazıtların neredeyse tamamı Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Fakat bir kadının Helenistik Dönem'de onurlandırılması hem kent tarihi hem de Lykia tarihinin sosyal yaşamına ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

Akropol doğu sur duvarında oldukça geniş bir blok taş üzerinde 3 kısa satırdan oluşan kitabe yer alır. Yazıtın bulunduğu blok taşın cinsi yıpranmaya müsait konglomera olduğundan yazıt günümüze bir bütün halinde ulaşamamıştır. Kitabeden geriye kalan satırlardan kentin yazıtlarında daha önce geçmeyen Herakles ismi okunmaktadır.

Meclis Binası kazılarında ele geçen çoğu fragman eserlerden sadece bazıları bilgi sunmaktadır. Bunlardan 19 cm’lik bir yüksekliğe sahip küçük altların sahibi Pithane isminde bir kadındır. Bir başka fragmandan Timoksenos isminde bir yurttaşın Helios için bir adak adadığı öğrenilmektedir. İmparatorluk dönemine tarihlenen bir başka fragmandan evlatlık edinilen bir yurttaşın karısı ve olasılıkla kendisi için bir mezar yaptırdığı anlaşılmaktadır. Meclis binası kazılarında bulunan farklı boyutlarda iki yazıtlı plaka ise Kahraman Akhilleus’un ismini taşımaktadır.

Stadyum *Diazomasında* sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan üç yazıtlı blok açığa çıkartılmıştır. Yazıtlar üzerine yapılan incelemeler neticesinde üçünün de onurlandırma içerikli metinler taşıdığı anlaşılmıştır. Bloklardan birinde Helenistik Dönem yazıtı bulunmakta olup, alt kısmına MS 1. yüzyılda ekleme yapılmıştır. 2022 kazı sezonunda bu alanda günışığına çıkartılan yazıtlı eserler Helenistik Dönem’den MS 3. yüzyıla giden bir tarih aralığındadır.

Tiyatroda yapılan kazı çalışmalarında güney *parodos* duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan 14 satırlık Yunanca onurlandırma yazıtı da Erken Roma Dönemi’ne tarihlenmektedir.

ANTROPOLOJİK İNCELEMELER

Eda GÜLLÜ

2022 kazı sezonu antropoloji çalışmaları stadyumun *Diazomasında* açılan beş mezarda ele geçen iskeletler üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan antropolojik değerlendirmeler neticesinde mezarlarda altı birey tespit edilmiştir. Çalışmaların tamamı makroskobik ve metrik olmayan yöntemlere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Kemiklerin topraktan arındırılması, dokusunun bozulmaması ve kırılmaması için elek, fırça ve çeşitli uçlara sahip kürekler kullanılmıştır. Temizlenmesi için su ve/veya kimyasal içeren hiçbir yöntem kullanılmamıştır.

Bebek ve çocuklarda Schaefer, Black&Scheuer’in “Juvenile Osteology: A Laboratory and Field Manual” isimli kitabından yararlanılmış ve yetişkinlerde ise Buikstra&Ubelaker tarafından belirlenen yaş ve cinsiyet tayini standartları kullanılmıştır. Yaş tespiti için *epifizyal* kaynaşma, *stural* ve *vertebral* kaynaşma skorları, *aericular* yüzeyden yaş tayini metodu kullanılmış ve diş minesinin tahribatı incelenmiştir. Yaş aralığının belirlenmesinde yine Buikstra&Ubelaker tarafından tanımlanan farklı yaş grupları [*Fetus* (doğum öncesi), Bebek (0-3 yaş), Çocuk (3-12 yaş), *Adölesan* (12- 20 yaş), Genç Erişkin (20-35 yaş), Orta Erişkin (35-50 yaş) ve Yaşlı (50+)] ile uyum göstermektedir.

Mezar 1: Kazı çalışmaları sırasında dağınık şekilde bulunan iskelet kalıntısı (Birey-1) üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; bireye ait kemikler genel durumu ile sağlam olmakla birlikte üst ve alt *extremite*lerde eksikler mevcuttur. Sağ ve sol *femurun corpusları*, *tibia*, *fibula* ve *tarsal* kemikler mevcut değildir. Birey-1 kemik buluntuları arasında çocuğa (Birey-2) ait *sacrum* parçalarıyla temsil edilmektedir. Devamlılığı yoktur. *Sakral* kaynaşmasına bakarak 6-12 yaş arası olduğu tahmin edilmektedir.

Mezar 2: İskelet kalıntısı (Birey-1) üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; iskelet bulunduğu genel durumu itibariyle sağlamdır ve kafatası ile neredeyse tüm vücut kemiklerinin mevcut olduğu saptanmıştır. *Cranial*, *aksial* iskelet parçalarının çoğunluğu, üst ve alt *extremite*ler kırıksız olarak ele geçmiştir. Bireyin 20-24 yaş aralığında ve kadın olduğu tespit edilmiştir. *Antemortem* diş kayıpları görülmüştür. Sağ alt ve üst çenede 3. *molar*lar (büyük aza dişleri-20'lik dişler) izlenebilirken, sol çenede hiç oluşmamıştır.

Mezar 3: İskelet kalıntısı (Birey-1) üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; iskelet bulunduğu genel durumu itibariyle sağlamdır ve kafatası ile neredeyse tüm vücut kemiklerinin mevcut olduğu saptanmıştır. *Cranial* (kafatası) kemikleri kısmî tahribata uğramıştır. *Aksial* iskelet parçalarının çoğunluğu, alt ve üst *extremite*ler kırıksız olarak ele geçmiştir. Bireyin 24-30 yaş aralığında ve erkek olduğu tespit edilmiştir. *Antemortem* diş kayıpları ve diş çürükleri vardır. Beşinci bel omurunun (L5), *sacruma* kaynaşması sonucu Tip 1 *sakralizasyon* gözlemlenmiştir. *Sakralizasyon*, *konjenital* bir anomalidir ve genellikle semptom göstermeyebilir.

Mezar 4: İskelet kalıntısı (Birey-1) üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; iskeletin kırılmalı bir yapıda olduğu anlaşılmıştır. Kafatası kemikleri kaynaşma gösterse de vücut kemiklerinde tam kapanmış *epifiz*lere sahip değildir. Bu nedenle bireyin uzun kemikleri ve *vertebral* eklem yüzeyleri ayırıcı ve bulunamamıştır. Bireyin 2-3 yaşlarında olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyeti bulunamamıştır. Bireyin sol alt kolunda (*ulna* ve *radius* üzerinde) yanın da bulunan metal bilezikteki korozyon nedeniyle mavi lekelenmeler görülmüştür.

Mezar 5: Gömü pozisyonunu koruyan iskelet kalıntısı (Birey-1) üzerinde yapılan incelemeler sonucunda; kemiklerin genel durumu itibariyle sağlam, kafatasının ise *postmortem* (ölüm sonrası) kısmî tahribata uğramış olduğu görülmüştür. *Aksial* iskelet parçalarının çoğunluğu, üst ve alt *extremite*ler kırıksız olarak ele geçmiştir. Bireyin *tarsal* kemikleri bulunamamıştır. Bireyin 10-13 yaş arası ve kadın olduğu tespit edilmiştir.

Buluntu Yeri	Mezar Nr	Birey	Yaş	Cinsiyet
Stadyum Diazoma Alan 3	1	1	Adölesan	Erkek
	1	2	Çocuk	?
	2	1	Genç Erişkin	Kadın
	3	1	Genç Erişkin	Erkek
	4	1	Bebek	?
	5	1	Çocuk	Kadın?

Tablo 1: Mezarlara göre bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımı.

BİTKİ TEMİZLİĞİ VE KORUMA ÖNLEMLERİ

Kazı çalışmaları esnasında hem ekibin hem de antik kent ziyaretçilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla gerek görülen noktalara yaya trafiğini engellemek amaçlı tel örgüler çekilmiştir. Yamaçta konumlanan Meclis Binası Yapı Kompleksi'nin giderek derinleşen mimarisi özellikle akropol yükseltisinin doğu yamacındaki ziyaret güzergahının batı yönde daraltılmasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede tel örgülere ek olarak ikaz şeritleri ve tabelalarla gerekli uyarılar da yapılmıştır. Antik kentte ikaz levhalarına karşın sökülen tel örgüler sağlamlaştırılmış, okunamayacak duruma gelen uyarı levhaları aynı sürecin tekrarlanmaması adına yenilenmiştir.

DEPO ÇALIŞMALARI

2022 yılı kazı sezonunda kazı evi etütlük eser deposunda Meclis Binası Yapı Kompleksi güney mekân, stadyum alanı, *Exedra* ve tiyatroda gerçekleştirilen kazı ve belgeleme çalışmalarında ele geçen seramik, metal, taş, sikke gibi küçük buluntular önce temizlenmiş, sonrasında da tasnif ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Meclis Binası Yapı Kompleksi'nde diğer kazı alanlarına kıyasla özellikle seramiklerin daha fazla sayıda ele geçtiği gözlenir (Resim: 13). Farklı dönemlere ait kaplar çok çeşitli formlarda karşımıza çıkar. Yıkılan seramikler önce dönemlerine göre gruplanmış, sonrasında da profil nitelikleri doğrultusunda çizim ve fotoğraf aşaması için tasnif edilmiştir. Çizimleri tamamlanan seramiklerin fotoğrafları çekilmiş, Munsell renk kataloğuna göre hamur-astar tanımlamaları yapılmıştır. Metal buluntular fonksiyon ve niteliklerine göre ayrıştırılmış, konservasyon uygulaması gerekenler restorasyon laboratuvarına yönlendirilmiştir. Heykel parçaları, yazıtlı bloklar, *pinaks*lar ve *mortarlardan* oluşan taş eserler temizlik işlemi sonrasında tanımlanmış, çizimleri yapılmış ve fotoğraflanmışlardır (Resim: 14). Envanter çalışmaları öncesinde başta sikke olmak üzere metal, kemik, pişmiş toprak ve cam eserlerin konservasyon çalışmaları uzman restoratör tarafından tamamlanmış, sonrasında kazı evi etütlük eser deposu envanter programına kaydedilmiştir.

RESTORASYON-KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Tlos Antik Kenti 2022 kazı sezonunda restorasyon-konservasyon çalışmaları arazi ve laboratuvar olmak üzere iki aşamalı yürütülmüştür. İlk olarak Meclis Binası güney mekânın batı ve güney duvar derzlerindeki boşluklar bitki, toprak ve bağlayıcı özelliğini yitirmiş harç kalıntılarından temizlenmiştir. Temizlenen kayaç yüzeyler pülverizatör ile nemlendirildikten sonra hidrolik kireç katkılı harç tatbik edilmiş, taşlar arasına bağlayıcı özellik kazandırılmıştır. Duvar derzlerine tatbik edilen hidrolik kireç harç, *in situ* kalıntılarda gözlemlenen harca uygun olarak kalın *agregalı* olarak hazırlanmıştır. Ayrıca rötreyi ve mikro çatlakları azaltmak amacıyla ile toplam ölçeğin 1/8'i oranında kiremit parçası katkı maddesi olarak uygulama harcına eklenmiştir. Harç ölçeğindeki kireç oranı ölçekte 1,5/5 olarak hazırlanmıştır.

Meclis Binası'nın ikinci çalışma alanı oturma sıralarıdır. İlk olarak moloz taşlar arasında oluşan toprak depoziti temizlenmiştir. Ardından 5/1,5 oranda hazırlanan hidrolik kireç katkılı bağlayıcı harç taş aralarına uygulanmıştır. Hazırlanan harcın taş aralarındaki boşluklara uygulanmasının ardından spatül yardımı ile iyice sıkıştırılarak sağlamlaştırma işlemi yapılmıştır. Harcın katılaşması başladığında ise yüzey spatül ile kazınmıştır. Bu sayede hem hava geçirgenliği sağlanmış hem de pürüzlü yüzey düzelterek derz araları estetik bir görünüme kavuşturulmuştur. İşlem sürecinde birer saat aralıklarla uygulama harcı sertleşmesi için sulanmıştır. Ayrıca kazıma-süpürme işlemi yapılan kısımlar sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa yoğun şekilde sulanmış, konservasyonu devam eden kısımlar jeotekstil ile kapatılarak nemin muhafaza edilmesi sağlanmıştır.

Oturma sıralarının sağlamlaştırma çalışmaları sonrasında *Orkestradaki opus sectile* mozağında restorasyon ve konservasyon çalışmalarına devam edilmiştir. İlk olarak döşeme plakalarının üzerine kaplayan yangın tabakası hassas bir şekilde nemli yumuşak süngerlerle temizlenmiştir. Yüzeyde büyük oranda veya küçük miktarda izlenen kopmalar ve çatlaklar için bordür ve birleştirme çalışması yapılmıştır (Resim: 15).

Kazı evi laboratuvarında ise arazi çalışmalarında ele geçen metal, cam, kemik, pişmiş toprak materyalden yapılan buluntuların temizlik, bakım ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Yoğun harç tabakasıyla kaplı taş eserlerde ise hassas mekânîk temizlik uygulaması yapılmıştır. Sikke ve diğer metal buluntuların yüzeylerindeki toprak depoziti ve kalker tabakası bistüri yardımı ile hassas bir şekilde alınmıştır. Korozyonların pasivizasyonu amacı ile eserler %3 oranında BTA (Benzotriazol) çözeltisi içerisinde (72) saat bta banyosu yapılarak stabilizasyon uygulaması gerçekleştirilmiştir. Stabilizasyon uygulamasının tamamlanmasının ardından eser yüzeyinde bulunan bta kalıntıları pamuk ve alkol yardımı ile tamamen arındırılmıştır. Eserin hava ile temasını kesmesi adına aseton ile hazırlanan %3 oranında (paraloid b 72) geri dönüştürülebilir reçine kullanılarak lak tabası oluşturulmuştur.

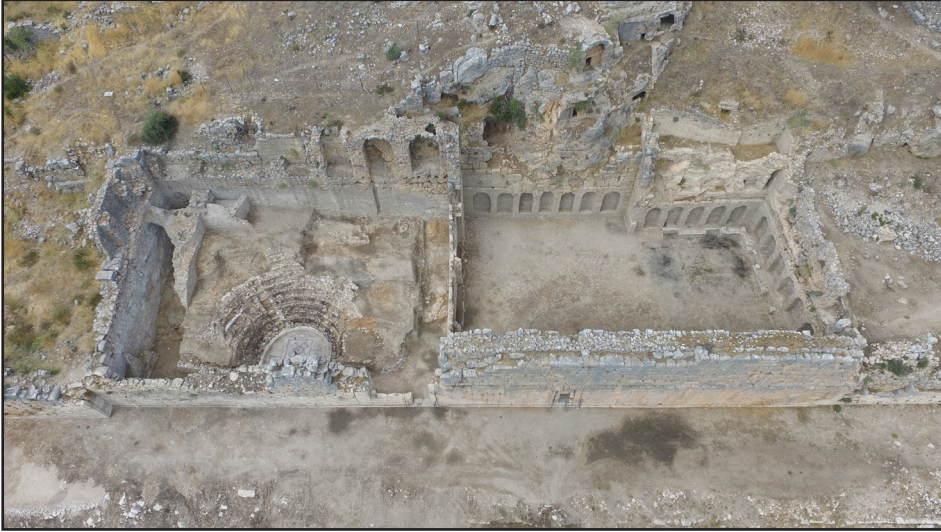
EKLER

Resim 1: Meclis Binası yapı kompleksi güney mekân kazı öncesi.

Resim 2: Güneybatı köşe oda 1-2 genel görünüş.

Resim 3: Meclis Binası yapı kompleksi kazı sonrası.

Resim 4: Diazoma sur önü mezarları.

Resim 5: Tiyatro kazı alanları.

Resim 6: Kuzey vomitorium destek.

Resim 7: Su kanalı.

Resim 8: Sahne binası batı *stoa*.

Resim 9: Exedra apsis ve tonozlar.

Resim 10: Exedra tonoz detay.

Resim 11: *Exedra* tonoz ayağı zemin.

Resim 12: Epigrafik çalışmalar.

Resim 13: Meclis Binası güney mekân seramikleri.

Resim 14: Meclis Binası güney mekân heykel parçaları.

Resim 15: Meclis Binası *Orkestra* konservasyon öncesi-sonrası.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü